

BOHEMISTIKA V POLSKU

JACEK BALUCH

Literárněvědná bohemistika v Polsku má delší tradici. Její začátky souvisí se vznikem slavistiky jako novodobé filologické vědy, s dobovým zájmem o slovanství a organizaci polské vědy v době osvícenství (Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Warszawa 1800-1832). Tehdejší zájem o českou literaturu byl úzce spojen s postulátem česko-polské kulturní vzájemnosti,¹ s vědeckým úsilím filologů a historiků (M. Bobrowski, J. S. Bandtkie, W. Cybulski, W.A. Maciejowski) i básníků (mimo jiné i A. Mickiewiczze, který 1829 navštívil Prahu a sešel se tu s Hankou a Čelakovským). Překladatelský zájem se soustředil na ojedinelé Kollárovy znělky, Čelakovského *Ohlasy* a na *Rukopisy* (překlad Máchova *Máje* vyšel v roce 1855 pouze časopisecky a neměl v té době ohlas). Vyvrcholením zájmu o české dějiny a kulturu, literaturu a národní obrození byla obsáhlá, dvousvazková syntéza E. Chojeckého *Czechia i Czechowie przy końcu pierwszej połowy XIX stulecia* (1846-47).

Stěžejní význam pro zájem polských romantiků o českou literaturu měla však *Literatura słowiańska*, přednášky A. Mickiewiczze v Collège de France (1840-44). Z hlediska dnešní literární vědy (A. Witkowská) je to spíš "suma polského romantismu" než literární dějiny, ve své době ovšem vytvořil Mickiewicz vlastní základ slovanské literární komparistiky a z našeho (bohemistického) hlediska zpřítomnil českou literaturu v polském kulturním povědomí.

Ve druhé polovině 19. století, v době polského literárního pozitivismu, se obecný zájem v Polsku soustřeďoval na otázky českého společenského a kulturního vývoje – zvláště ve Varšavě, kde roku 1880 vznikl studentský spolek Kółko Czeskie. O české literatuře informovali v polských publikacích E. Jelínek, známý český polonofil, a B. Grabowski.

Základní význam pro další studium české literatury v Polsku (i když se to ve vědecké podobě projevilo mnohem později) měla recepce Vrchlického a Zeyera, jednak pro evropský kontext jejich tvorby, jednak proto, že se tato tvorba stala součástí estetického kánonu polské literatury v době zvané Młoda Polska. Polský zájem o českou literaturu vyvrcholil tenkrát dvěma činy (jež nemají obdoby ani dříve, ani později): jednak je to Miriamův (Z.Przesmyckého) článek o Vrchlickém, uveřejněný v časopise *Świat* (1886),

¹ J. N. Kossakowski: *Rzut oka na czeską literaturę i związek języków słowiańskich* (1804).

který byl otištěn česky jako úvod k básnickým spisům J. Vrchlického, jednak česky vydaná část dvoudílné monografie M. Zdziechowského *Byron i jego wiek* (1894-97) věnovaná Máchovi a jeho českým pokračovatelům. Zdziechowski, který od roku 1895 působil na katedře slovanské filologie (založené na Jagellonské univerzitě v roce 1865; kde se však literatura přednášela teprve v devadesátých letech), byl první, kdo českou literaturu pojal v tak širokém evropském kontextu, což ocenil ve své době i F. X. Šalda. O Miriamově překladatelské tvorbě napsal monografii *Miriam-tłumacz* v roce 1937 M. Szurek-Wistiová. Zdziechowski založil roku 1901 Klub Słowiański a v roce 1905 rovněž časopis Świat Słowiański (publikovali tu mimo jiné J. Magiera a R. Zawiliński, jeden z prvních polských badatelů věnujících se slovenské literatuře). Nejvýznamnější dobové literární časopisy, krakovské *Życie* (1897-1900) a *Chimera* (1901-07), věnovaly kritickou pozornost české literatuře (S. Lack, A. Lange, Češi J. Karásek a A. Procházka).

V době meziválečné se polská literárněvědná slavistika orientovala spíše směrem východním a jižním. Bohemistické práce vznikaly mimo univerzity (například v roce 1929 pokus o dějiny české a slovenské literatury J. Magier, v roce 1936 kniha J. Pogonowského o Březinovi). Oživením bylo teprve vědecké působení W. Bobka na Jagellonské univerzitě (přednášky o Vrchlickém, Březinovi a o českém symbolismu; Bobek současně přednášel také na bratislavské Komenského univerzitě a napsal souhrnné dějiny slovenské literatury). Jinak zájem o českou literaturu projevovali buď epigoni Mladého Polska (W. Bunikiewicz), nebo šlo o zájem spíše okrajový (lublinská Kamena K. A. Jaworského). Současnou českou literaturu té doby představovali Hašek a Čapek; nejprekládanějším českým autorem byl však T. G. Masaryk, jemuž byly věnovány i četné studie.² O neblahém stavu polské bohemistiky v té době výmluvně hovoří fakt, že studii *Literatura czechosłowacka we Wielkiej literaturze powszechniej* (1933) zpracoval B. Vydra, tehdejší lektor češtiny na Varšavské univerzitě (také autor *Polsko-českého a Česko-polského slovníku*).

M. Szykowski, působící v té době na Univerzitě Karlově v Praze, byl především polonista, zakladatel tradice pražské polonistiky (pro niž získal i K. Krejčího). Avšak jeho práce, třísvazková *Polská účast v českém národním obrození* (1931-46) a *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym* (1947), zapůsobily na směřování polských bohemistických prací po 2. světové válce. Pro řadu polských bohemistů byly východiskem pro počáteční studium české literatury vzájemné polsko-české vztahy v době starší (J. Śliziński), v 19. století (Z. Niedziela), na přelomu 19. a 20. století (J. Magnuszewski)

² Například W. M. Kozłowski: *T. G. Masaryk a mesjanizm polski* (1925); K. Kierski: *Masaryk a Polska*.

a v oblasti recepce českého a slovenského dramatu (M. Bobrownická). V důsledku změny politické konjunktury nastala i změna kulturní orientace, která se projevila také v organizaci vědy. Povinná výuka ruštiny vedla k založení zvláštního studia rusistického, a to jak univerzitního, tak pedagogického. Vzniklo tak rozdělení na polonistiku, rusistiku a slavistiku, kterou se rozuměla vlastně filologie západo- a jihoslovanská. Slavistika v tomto smyslu (a v jejím rámci bohemistika) existovala od padesátých let jako zvláštní studijní obor na Jagellonské a Varšavské univerzitě (a na vědeckém pracovišti – v ústavu Instytut Słowianoznawstwa PAN), v sedmdesátých letech na Slezské univerzitě, v devadesátých letech na nově vzniklé Opolské univerzitě. Těsně po válce lze zaznamenat i určitou aktivitu v Katowicích (Instytut Śląski, časopis Odra), jež se v oblasti bohemistiky soustředila spíše na historická studia a "czechoznawstwo"; částečně to platilo také pro Poznaň a Instytut Zachodni. I univerzity ve Vratislavi a v Lublinu projevovaly občas aktivitu v oblasti bohemistiky (hlavně lektoráty).

Solidnější institucionální základ v podobě jednooborového slavistického studia, s možností literárněvědné specializace v oblasti jednotlivých jazyků, umožnil vychovat mnoho bohemistů – literárních vědců, ovlivnil také soustavnou překladatelskou práci (především varšavských bohemistů, běžnou praxí byla i překladatelská činnost literárních vědců).

Hned po válce proslul v Polsku F. Halas jako překladatel polské romantické poezie (v pozdější době vyšlo polsky pět souborů Halasových básní, mimo jiné v Národní knihovně s kritickým úvodem J. Balucha, a populární monografie J. Waczkówa, jednoho z Halasových překladatelů). Českou literaturu v Polsku ovšem nadále reprezentovali J. Hašek a K. Čapek, i když – systematickou překladatelskou prací – se okruh běžné četby českých autorů rozšířil (opakovaná vydání J. Drdy, K. Schulze a V. Řezáče). Literární věda tehdy ještě pokračovala ve starších tradicích a zároveň hledala nové cíle. J. Magnuszewski, který se zabýval jak českou, tak i slovenskou literaturou (částečně i jihoslovanským písemnictvím) a jehož zájem směřoval i ke komparatistice a folkloristice, vydal jedinou větší učebnici: *Historia literatury czeskiej: Zarys* (1973). M. Bobrownická, autorka studií o Zeyerovi (*Studia nad twórczością Juliusza Zeyera*), se orientovala hlavně na komparatistiku, usilovala o začlenění českých směrů (od klasicismu k moderně) do polsko-českých, slovanských a evropských souvislostí.

Typickým jevem polské bohemistiky od doby meziválečné bylo spojení vědeckého i kritického zájmu o českou literaturu se studiem literatury slovenské (již zmínění Magiera a Vydra). Tato tendence byla po válce posílena institucionálními, mezistátními kulturními vztahy. Celá řada prací literárněvědných, kritických a bibliografických, ale i antologií a knih byla věnová-

na české a slovenské literatuře.³ Někteří bohemisté se významně podíleli na výzkumu slovenské literatury (J. Magnuszewski, H. Janaszek-Ivaničková, autorka štúrovské monografie *Kochanek Sławy*, J. Kolbuszewski), u dalších se těžiště vědecké či pedagogické práce přeneslo časem ke slovakistice (D. Abrahamowiczová, Z. Niedziela).

Vědecký zájem o současnou českou literaturu sensu lato přinesla v Polsku teprve šedesátá léta. Monografie H. Janaszek-Ivaničkové *Karel Čapek czyli dramaty humanisty* (1962) vyšla souběžně s monografiemi Nikolského a Harkinse a předstihla tak české a slovenské knižní studie o Čapkově. Vědecký zájem o českou poezii představovaly Baluchovy studie *Poetyzm: Propozycja czeskiej awangardy lat dwudziestych* (1969) a kritická vydání poezie v populárněvědecké Národní knihovně Ossolinea (F. Halas, česká poezie přelomu 19. a 20. století). J. Baluch vydal studii *Język krytyczny F. X. Saldy* (1982), jako univerzitní skriptu vyšla *Literatura czeska 1918-1968: Wykłady* (1973). Literatura 20. století stála také v popředí zájmu J. Zareka, autora knih *Eseistyka Otokara Březiny* (1979) a *Poezja i myśl* (1993).

Pro první poválečná léta byla z oficiálních ideových důvodů příznačná orientace na realistickou (A. Jirásek) a levicovou (I. Olbracht, M. Majerová, J. Fučík) literaturu jako pokus o posílení domácích tendencí. S tím souvisely i ojedinělé pokusy hledat v české tradici oporu pro vlastní levicovou orientaci – v době vydání už zjevně nesouběžně s polským literárním děním.⁴ Paradoxem polské recepce pražské strukturální školy byl fakt, že zpočátku (čtyřicátá léta, S. Żółkiewski, M. Janionová) byl pražský strukturalismus pro marxisty šancí "zvědečtění" literární vědy, ve druhé fázi působení českého strukturalismu v Polsku byl znakem dávného opuštění marxismu.⁵ Strukturalismus však ovlivnil hlavně polonistiku v Polsku; pro bohemistiku neměl tak velký význam.

Změna vědecké orientace polské bohemistiky v šedesátých letech souvisela také s novými překladatelskými tendencemi. Zásluhou A. Piotrowského, A. Włodka, především ovšem J. Waczkówa se zvýšil zájem o poezii (V. Nezval, F. Halas, V. Holan; Waczkóvův překlad Máchova *Máje* z roku 1971). Soudobá česká próza (B. Hrabal, L. Fuks, J. Škvorecký, M. Kundera) měla své "generační překladatele". Trvalou součástí čtenářského zájmu byly také překlady české dobrodružné literatury, sci-fi, knih pro děti a mládež.

³ Například Z. Hierowski: *Literatura czeska i słowska w Polsce Ludowej* (1971); Biblioteka Pisarzy Czeskich i Słowackich v nakladatelství Ślask iniciovaná Hierowským.

⁴ Srov. W. Nawrocki: *Klasa – ideologia – literatura* (1976); *Współczesność i historia* (1982).

⁵ Srov. *Praska szkoła strukturalna, Wybór materiałów*, red. M. R. Mayenová (1966); J. Mukařovský: *Wśród znaków i struktur*, red. J. Sławiński (1971).

Situace české literární vědy po roce 1968 působila nepříznivě i na polskou literárněvědnou bohemistiku. Nedostatek kontaktů a partnerů na patriční vědecké úrovni nemohl zůstat bez následků (těžko si lze představit, že by polský bohemista tiskl tehdy v Čechách, spíše naopak – například vyšly studie M. Červenky o českém verši v rámci společného výzkumu slovenského verše ve varšavském IBL PAN, ale také eseje J. Chaluppeckého o J. Haškovi, L. Klímovi a R. Weinerovi v měsíčníku *Literatura na świcie*, jenž věnoval soustavnou a systematickou pozornost české literatuře).

Vznik "druhého oběhu", který prolomil státní nakladatelský a kolportážní monopol a ignoroval předběžnou cenzuru, umožnil sice publikaci překladů z české literatury, pro vědeckou publikační činnost nemohl ovšem vytvořit potřebné podmínky. Ve srovnání s univerzitní polonistikou a rusistikou byla polská bohemistika příliš slabá na to, aby mohla vytvořit paralelní bohemistiku, která by plně odpovídala skutečně obrovskému zájmu o českou literaturu a také například o české bytové divadlo (V. Havel, P. Kohout, P. Landovský).

Představu o české literatuře osmdesátých let utvářeli autoři tištění v "druhém oběhu": B. Hrabal, M. Kundera, V. Havel a populární bard pražského jara – K. Kryl. Největší zásluhy o udržení polsko-české duchovní vzájemnosti v té době měl P. Godlewski (publikoval pod pseudonymem Paweł Heartman), jeho příkladu následoval A. Jagodziński. Pozoruhodným vědeckým přínosem v tomto směru byla publikace *Kundera: Materiały z sympozjum zorganizowanego w Katowicach w dniach 25-26 kwietnia 1986 r.* (1988) s účastí bohemistů polských (J. Baluch, A. Jagodziński, J. Zarek) a cizích (F. M. Cataluccio, L. Kleberg) i domácích polonistů (mimo jiné M. Wyková, E. Morawiecová, R. Zimand). Díky existenci "druhého oběhu" se česká literatura stala znovu součástí živého kulturního povědomí, stoupl také zájem (a je to tendence stabilní) o bohemistická univerzitní studia mezi posluchači slavistiky (spolupůsobí tu i vnější faktory: menší atraktivnost bulharistiky a jugoslavistiky). Z hlediska tohoto zájmu by měla být polská bohemistika dnes mnohem aktivnější. Poláci v takových případech citují klasika: "Mówię, bom smutny i sam pelen winy."